

KÁNYÁDI ANDRÁS

TESTEK BÜVKÖRÉBEN

Három Casanova-levél

■ Köztudott, hogy minden idők egyik legnevezetesebb nőcsábásza a velencei Giacomo Casanova, nem utolsósorban kitűnően megírt *Emlékiratainak* következtében, melyben az irodalmi olvasmányélmények szerencsésen keverednek a valósággal és ahol a testiség kulcsszerepet játszik. Jóval kevésbé ismert viszont a szerző tudományok iránti fogékonysága, melynek szintén számos testi vonzata szélesebb érdeklődésre tarthat számot, különösen az idén, a velencei születésének háromszázadik évében. A *Kriterion Téka* sorozatába tervezett, kiterjedt levelezéséből készült válogatásból három, kémiai, matematikai és filozófiai ismeretekről árulkodó levél fordítását közöljük, rövid felvezetés kíséretében. Mindhárom levél közös nevezője a testeket érintő változás.

(tökéletes test)

■ A franciául írott levélre a Bastille bevételekor bukkantak rá 1789 júliusában, ahol húsz évvel korábban címzettje, Karl Ernst von Bühren (1728–1801), Kurföld hercege és notórius szabadkőműves raboskodott adósságai miatt. A „hírhedt Jacques Casanova kalandor” levelét a szenzációhajhász *Journal de Paris* 1790-ben közölte, a csalás elrettentő példájaként. Bár az eredeti levél elveszett, a sarlatanizmustól sem idegenkedő Giacomo az aranycsinálás csalhatatlan receptjét közli benne olvasójával, busás haszon reményében. A „nagy mű” előállítására kissé sablonszerű: a férfi és női princípium nélkülözhetetlen vegyülését négylyukú kemence, valamint különféle csőrös és hólyagos edények érzékeltetik. A receptíró technikai felkészültsége mindenképp figyelemreméltó, noha a magyar kristály jelentését homály fedti – mérvadó geológusok szerint az antimonitról van szó. A tökéletes test pedig éppúgy lehet a bölcsek köve, mint a Paracelsus által elképzelt nagyerejű alkimista oldószer, az *alkahest*.

Károlyhoz, Kurföld hercegéhez

Riga, 1764. december közepén

Uram,

E levelet elolvasása után égesse el Felsőged, vagy tartsa tárcájában a lehető legnagyobb becsben. Szerintem jobb, ha elégeti, de ha mégis meg szeretné őrizni, uram, az Önnek küldött kivételes formulát, másolja le számokba kódolva; így ha elveszti is, vagy ellopják Öntől, semmit sem fognak belőle érteni. Az Ön iránt érzett ragaszkodásom, uram, nem kizárólagos mozgatórugója cselekedetemnek; őszintén bevallom, saját érdekem éppúgy közrejátszik. Hadd példálózzak az ellenkezőjével. Ha felséges uram vonzódik hozzám, és személyem csekély erőnei ellenére oltalmába vesz, e számomra végtelenül hízélgó ok nem óv meg a hercegekre annyira jellemző állhatatlanságtól. Elnézést, uram, ha szemrehányásaim túl merésznek tűnnek. Felsőged uramnak feltétel nélkül a rendelkezésemre kell állnia, tekintve hogy egyedül én vagyok birtokában az Ön számára nélkülözhetetlen anyag gyarapításának. Ha nem lenne születésétől fogva bőkezű, módot kellene találni meggazdagodására,

hogy ezt az Istentől kapott erényét legyen mivel táplálnia; az pedig csak az emberiség javát szolgálja, ha az Önhöz hasonlóak részesülnek benne.

Tegnap Felséged azt mondta, elutazásom előtt szeretne próbát tenni a nevezett fémmel. Válaszul most érthetően és megbízhatóan részletezem a műveletet. Meglátja, uram, az anyag könnyen beszerezhető, de sem idő, sem hely, sem kemence nem áll rendelkezésünkre, amely pedig nélkülözhetetlen ehhez a végtelenül kényes eljáráshoz, ahol a legapróbb hiba is súlyos következményekkel jár.

A réz művelete egyszerű és mechanikus, emezé azonban mindenestül filozófiai, és biztosíthatom, uram, hogy amint aranya gyarapodásnak indul, olyan tökéletes minőségű lesz, mint az, amelyből a velencei zecchinókat¹ verik.

Gondolja meg, uram, olyan helyzetet teremtek Ön számára, hogy nélkülöm is elboldogul, mi több, életem és szabadságom mindenestül az Ön kezébe helyezem; nagylelkű cselekedetemmel örökre el szeretném nyerni Felséged jóindulatát, így le kell győznie az előítéletet, amellyel a kémikusok tevékenységét szokták sújtani. Bántja önérzetem, ha Felséged nem különböztet meg az átlagembertől. Egy szívességet azonban szeretnék Öntől kérni: ne hajtsa végre ezt a műveletet visszatérésem előtt. Nem dolgozhat, uram, egyedül. Ugyan kire bízhatná magát? Az Isten szerelmére, ne érezzen kísértést nélkülöm dolgozni, mert ha a művelet sikerülne is, segédje rájönne a titkunkra. Zárójelben megjegyzem Felségednek, hogy Párizsban Pont-Carré márkinénál² higany és nitrát hozzáadásával épp ezekkel az összetevőkkel alkottam meg a nevezetes Diana fáját³. Ez a csodás növényzet Anhalt-Zerbst hercegnő⁴ talizmánja volt. Mérhetetlenül vagyonos lennék mára, ha egy herceg állt volna rendelkezésemre, vagy egy olyan hercegen bízhattam volna, akinek pénzverde van birtokában. Ebben a boldogságban csak most lett részem és repesek az örömtől, mert jósága, uram, elosztja életem és szabadságom miatt érzett jogos félelmeim.

Vegyünk négy uncia jóféle ezüstöt, és oldjuk fel savban, rézlemezzel kavarjuk fel annak rendje és módja szerint, utána pedig mossuk meg jól langyos vízben, hogy minden savtól megtisztuljon, majd szárítsuk meg alaposan. Mikor már jó száraz, keverjük el fél uncia szalmiáksóval, és tegyük retortába. Ez a retorta lesz a desztillálóedény. Az előkészületek után vegyünk egy font vasas timsót, egy font magyar kristályt, négy uncia rézpatinát, négy uncia cinóbert és két uncia élénk ként. Törjük apróra, majd keverjük jól össze, utána tegyük úgy a kukurbitába, hogy a keverék csak félig töltsse meg. Helyezzük ezt a kukurbitát négylyukú kemencére, a tüzet ugyanis a negyedik fokig kell zítanunk.

A főzést lassú tűzön kezdjük, ami csak a nyirkot vagy vizenyős részeket oldja ki, s amikor a szellemek feltűnedeznek, tegyük az edényt oda, ahol a hold és az ammónia van. A nyílásokat el kell tömíteni és mihelyt a szellemek elillannak, állítsuk a tüzet hármaskozatra, amikor pedig látszik, hogy elkezdődött a szublimáció, nyissuk meg bátran a negyedik lángot is, nincs mitől félni, bár azért vigyázzunk, hogy a szublimált anyag ne menjen át az edénybe, vagyis a retortába, ahol a hold található. Ezután az egészet hagyjuk kihűlni. Miután kihűlt, az edényt elvesszük a hold alól, a csőrét bevezetjük egy hólyag alakú edénybe, elzárjuk egy háromszoros bélelésű, ég felé mutató hólyaggal; a lassú tüzet huszonnégy órán keresztül tápláljuk, utána levesszük a hólyagot, a retortát középre fordítva, hogy a gőz belegyűljön.

A tüzet felszítjuk, hogy a teljes kiszáradásig a masszában található szellemeket leszűrje. A művelet háromszori elvégzése után válik az arany a retortában láthatóvá. Ekkor kivesszük és tökéletes test hozzáadásával feloldjuk. Két uncia arannyal feloldva, majd vízzel elegyítve négy uncia kifogástalan minőségű arany keletkezik, tökéletes súlyú, képlékeny, csak halvány színű.

Íme, uram, egy pénztárcájának való kincsesbánya, melynek köszönhetően egy igazgató négy segéddel heti ezer dukátnyi jövedelmet hozhat Önnek, illetve a dupláját vagy négyszeresét, amennyiben Felsőged a munkások és a kemencék számát növelni óhajtja. Ennek igazgatását kérném Öntől és biztosíthatom, uram, hogy a magam számára csak arra az anyagra tartok igényt, amelyet Felsőged jónak lát nekem juttatni, olyan helyszínen veretve, melynek kijelölésével engem tisztel meg.

Ne feledje, uram, államtitokról van szó. Ön herceg, ami önmagáért beszél, megérti e szónak súlyát. Égesse el ezt a levelet, s ha Felsőged előre meg kíván jutalmazni, nem kérek tőle mást, mint az Önt imádó személyem iránti gyengéd ragaszkodását. Boldogság tölt el arra a hízelt gondolatra, hogy jötevéim barátommá válik.

Életemet, uram, melyet e levéllel ezennel a hatalmába adok, kész lennék az Ön szolgálatára áldozni, és nem esne nehezemre végezni magammal, ha egyszer megbánást kellene amiatt éreznem, amit most fenséges uramra bíztam, kinek nagy megtiszteltetéssel vagyok mindhalálig elkötelezett szolgálója,

Casanova

(kockatest)

■ Casanovát zsenge ifjúkora óta foglalkoztatta a déloszi problémaként elhíresült ókori geometriai feladvány, mely egy olyan kocka élének megszerkesztését tűzte ki célul, amelynek térfogata a duplája az adott kocka térfogatának. Az antikvitástól a felvilágosodásig kudarcot vallottak vele a matematikusok, a velenceinek azonban a csehek földjén bőven jut ideje rajta töprengeni. Megoldásában annyira biztos, hogy 1789 őszétől fél éven át több jelentős európai matematikusnak is elküldi tervezetét. A csillagásznak is kiváló Jean Sylvain Bailly (1736–1793), a Francia Akadémia és a Nemzetgyűlés tagja, nem mellesleg Párizs polgármestere, szintén levélben értesül róla. Casanova nem rejti véka alá a francia forradalom iránti leplezetlen ellenszenvét, de Leibniz is megkapja a magáét. A déloszi probléma legendája a delphoi jósa kocka alakú oltárának bővítéséhez fűződik, ezért a camarinai párhuzam, Püthagorasz jelentősége pedig megduplázódik: egyrészt a szabályos testek – így a kocka – felfedezése, másrészt a lélekvándorlás tana fűződik hozzá. Nem az átfogó bizonyítás, a teremtő emlékezet következtében lesz a kockatest kristálytisztá.

Jean Sylvain Baillyhoz

1790 nyara

Elnök úr,

Egyiptomban voltam, Püthagorasz testében, amikor elkezdtem a hexaéder kettőzésén töprengeni. Befogadóm megszakította a műveletet, melyet hiába folytattam Platónban és másokban kétezer éven keresztül, mert mindegyikük elhunyt, mielőtt munkámat befejezhettem volna. Munkám természete nagyobb mértékben függ az időtől, mint a szellemtől. Ez olyannyira igaz, elnök úr, hogy Leibniz egyik mértani bizonyításának köszönhetően a tökéletesség határán jártam, ám ez a rendkívüli elme holmi agryémekre fecsérte idejét. Monádjai⁵, végtelen kohéziói és számtani görbéi, melyek az arcvonásokat festőnél ékeesebben voltak hivatottak bizonyítani, fölöslegesen kimerítettek és kénytelen voltak továbbállni, mert elhalálozott.

Jelen pillanatban a csehországi Duxban, egy velencei fejében tartózkodom, aki mindazt lehetségesnek tartja, amit egy axióma nem nyilvánított lehetetlennek. Olyan szerencsésen bánt velem, hogy egy átfogónak köszönhetően rájött a kockakettőzés nyitjára, melyet a mértantudósok figyelmen kívül hagytak, mióta a világ világ.

Bátorkodom, elnök úr, az újjászületett Franciaország elé tární e hőstettet; arra vágyom, hogy egy olyan korszakkal forrjon össze, mely az összes évszázadban emlékezetes marad és felfedezésemmel rokonítható, bár utóbbi egy igen lényeges tekintetben fölötte áll. Hívja csak fel, uram, a tekintetes nemzetgyűlés figyelmét, hogy jómagam nagyobb tettet hajtottam végre, mivel úgy valósítottam meg a kockakettőzést, hogy megkíméltem Camarinát.⁶ Anélkül, hogy bemocskoltam volna, az egész világ számára láthatóvá tettem a 128-as számot, 64-ből kiindulva, az 512 felé vezető úton.

Maradok a legnagyobb tisztelettel, elnök úr, a legalázatosabb hív szolgája,
Casanova de Seingalt.

(fátyoltest)

■ Elisabeth Charlotte Konstanzia von der Recke (1756–1833) grófnőt, a naplóíró költőnőt, a kurfürldi herceg sógornőjét Casanova utolsó hónapjainak megédesítőjeként tartják számon. A hölgy 1797 áprilisában azzal a kéréssel fordul levélben az idős, ám szellemileg rendkívül élénk duxi könyvtárhoz, hogy írjon neki valami találó verses idézetet olaszul, mely a lélek halhatatlanságáról vallott, számos versében kifejtett felfogását méltóképpen kifejezhetné. Giacomo nem marad adós a válasszal és – minden sztoicizmusa ellenére – elismeréssel nyilatkozik a platonizmusról, Petrarca költészetét tekintve modellértékűnek, azét a Petrarcaét, akiről egyik filozófiai fejtegetésében bebizonyította, hogy szerelmes verseit nem kizárólag platói érzések fűtötték. A görög filozófiai irányzat eszméit a velencei egyébként az asztrológiával kacérokodó Marsilio Ficino közvetítésével tanulmányozta: az emberi lélek ereje a szellemen keresztül jut el a test különböző részeibe, feltámadáskor pedig test és lélek újra egyesül. A *bel velo* ugyanakkor vigaszul szolgál az előnytelen külsejéről nevezetes kékharisnyának: arca romló földi mását borítsa inkább fátyol.

Elisa von der Recke-hez

Dux, 1797. április 17

Asszonyom,

Folyó hó negyedikén küldött megtisztelő felszólítása mindennap foglalkoztatott. Semmi, ami pennám alól kikerült, nem nyerte el tetszésemet, ezért semmi Önhöz méltót nem tudok bemutatni. Prózában írt remek szövege, melynek a lényegét kellene megragadnom, egy platói óda fenséges témája, és mivel eleve lényeglátó, nincs laboratóriumomban olyan lombik, amely alkalmas lenne a lényeg lényegének lepárolására. Képmása alá illő, az olvasót a gondolatvilágáról eligazító felirat, asszonyom, csakis Platónról kölcsönzött szentencia lehet, s ha nem kér a görögből, akkor egy híres platonikus jöhet szóba, latin vagy olasz, amennyiben az olasz nyelvet szereti. Petrarca három csodálatos soráról lenne szó, melyet Laura szájából hallunk, ki halála után a harmadik mennybe jutott vissza, ahonnan elindult közénk megszületni. Biztosan úgy gondolja, asszonyom, lehetetlen, hogy az Ön lelke előzetes létezés nélkül halhatatlan legyen, és biztosíthatom, hogy bár nem az én rendszeremről van szó, mert én az identitást képtelenségnek, az érzékeket pedig az érzékszervektől elválaszthatatlannak tekintem, csodálattal adózom előtte és tiszteltem azokat a mély szellemeket, akik magukénak vallották, és volt erejük követni.

Biztos lévén abban, hogy semmilyen létezőt nem lehet megsemmisíteni, megesküszöm, ha lelkem énelőttem létezett volna, utánam is létezni fog, mert nem lehetett velem korábban, mint ahogy az anyag kialakította testem. Íme hát, asszonyom, a kettőnk közötti különbség. Ön lélekben halhatatlannak

hiszi magát, és Szókratész szerint már azzá is lett, hiszen a jövőnek él. Én testben halandónak hiszem magam, az is vagyok, és minden elismerésem a lelkemnek, amennyiben valós szubsztanciaként halhatatlan, ugyanakkor sajnálom, hogy halhatatlanságának nem lehetek tanúja, mivel érzékeim maradtak talánul testemhez vannak láncolva, mely minden pillanatban enyészik, mígnem a halál, *ultima linea rerum*⁷, hatalmába keríti.

Egyik levelében Seneca szemére veti bölcs barátjának kegyetlenségét, amellyel kiábrándította a lélek halhatatlanságából, amelyről azt hitte, a halál utáni érzékelőképességnek felel meg.⁸ Arról panaszkodik, hogy megfosztotta attól a reménytől, amelyet *mentis dulcissimus error*-nak nevez.⁹ Könyörgöm, asszonyom, ne higgye, hogy Seneca barátját szeretném utánozni; Isten ments, hogy megpróbáljam kiábrándítani, kivált, hogy előfordulhat, én vagyok tévedésben. Bevallom, semmit sem tudok erről; ha pedig halhatatlanságom csak halálom árán derülne ki, nem sürget ennek az igazságnak a megismerése. Túl drága az olyan igazság, mely életünkbe kerül; de ha halálom után is érezni fogok, elismerem, hogy soha nem halok meg. Önnek, asszonyom csak gratulálni tudok metafizikájához, mert erényei híján nem verhetett volna gyökeret elméjében, és csupán amazok gyarapodását eredményezheti; de megbocsátja, ha nem óhajtom kívánságai beteljesülését, amennyiben oly boldogságra áhítozik, melyet csak a halál hozhat el. Utálom ezt a szörnyeteget, mivel csak arra való, hogy elmém elpusztítsa, melyet főképp amiatt kell dédelgetnem, mert nélküle nem ismertem volna meg az Ön érdemeinek jelentős részét.

Következzen tehát három csodálatos verssor, amelyet a legnagyobb olasz platonista, Petrarca illeszt a halott Laura szájába, kinek lelke már visszatért szférájába. Ekként szól a költőhöz:

Mio ben non cape in intelletto umano;	Üdvöm nem éri fel emberi elme,
Te sol qui aspetto, e quel che tanto amasti,	Rád várok itt, s mit úgy szeretéll régen
E là giusto è rimaso, il mio bel velo.	Ott lenn maradt, szépséges földi fátylam.

E három sor után a nagy szerelmes költő a következőképpen zárja istennője halála után komponált szonettjei legszebbikét. Figyelje csak meg, asszonyom, látomásában úgy tűnt, hogy Laura beszéd közben a kezét fogja:

Deh! perchè tacque, ed allargò la mano?	Mért némult el, kezét rólam lefejtve ?
Che al suon di detti sì pietosi e costi	Kegyes szűzi beszéde bűvkörében
Poco mancò che non rimasi in cielo.	Örökre odafenn maradni vágytam. ¹⁰

Figyelje meg, asszonyom, hogy a szép Laura testének feltámadását vallotta, melynek lelkével kellett egyesülnie, a hölgy reményeinek megfelelően. *Dialmenetében* a holttestről beszélve olyan sort alkotott, melynek érzése és isteni harmóniája sokszor csalt könnyet a szemembe, midőn az ifjúság testemben még érzelemből fakadó nedveket táplált. Íme az isteni verssor: „Morte bella pareo suo bel viso”.¹¹

Egy másik bájos szonettjében így szól:

O delle donne altero, e raro mostro!	büszke, ritka csoda te női sorban,
Or negli occhi di lui che tutto vede	a Mindentudónak tekintetében
Vede il mio amore, e quella pura fede,	ládd most szerelmem és igaz hűségem,
Per cui tanto versai lacrime, e inchiostro.	ezért folyik könny s tinta áradatban ¹²

Tisztelettel és csodálattal maradok, asszonyom, az Ön legalázatosabb és leghívebb szolgálja,

Casanova

Teremtés, lélekvándorlás, feltámadás: a három levélben fölsejlik, hogy a casanovai megismerés középpontjában a testek változása áll. E határozott érdeklődés két okra vezethető vissza. Az első biológiai: remek adottságainak köszönhetően Giacomo ellenállhatatlan partner, élete során pedig mindig kiemelt figyelemmel kíséri a test legapróbb rezdüléseit, az ölekezéstől a táplálkozásig. A második esztétikai: libertinus-materialista világnézetét klasszikus olvasmányélmények formálják, Vergilius mezőgazdasági tanácsai éppúgy meghatározóak számára, mint Ovidius mitikus átváltozásai. Nem meglepő, hogy tudományos ismereteit összefoglaló, Prágában kiadott regénye, az *Icosameron*¹³ címlapján a hatvanhárom éves szerző portréja látható, az alábbi jelmondat társaságában:

Altera nunc rerum facies;
me quero, nec adsum;
Non sum qui fueram,
non putor esse: fui.

Más most a dolgok arculata;
panaszlom hiányom:
Nem vagyok az, ki valék,
létem csak ábránd már.

A disztichont többen Ovidius sorainak hitték, holott Casanova saját szerzeménye, mely – bár keserűen összegzi az óhatatlan földi elmúlást, ahogy a metszet is a testi változás hű tükre – az ovidiusi *opus magnum* epilógusával folytat párbeszédet. Idézzük hát mi is a konstancai száműzöttet: „Jöjjön a nap, mely csak testem tudhatja jogául,/hogy befejezze bizonytalan éveimet, mikor óhajt:/ jobb részemmel amúgyis föl, föl a csillagos égre/ érek, örök léthez, s a nevem soha el nem enyészhet”.¹⁴ A nagy mű valóban bevezetett.

■ JEGYZETEK

1. Zecchino: aranyból vert pénz, velencei dukátnak is nevezik.
2. Jeanne Camus de Pontcarré (1705–1775): Louis Christophe de Laroche foucauld-Langeac, d’Urfé márkis felesége, Casanova alkímista csalásának legnevezetesebb áldozata.
3. Diána fája, vagy Bölcsesség fája: az alkímisták által higanyal vegyített ezüst-nitrát oldatból előidézett kristályosodás.
4. Johanna Elisabeth d’Anhalt-Zerbst hercegné (1721–1760): Nagy Katalin cárnő anyja.
5. Utalás a *Monadológiára*, Gottfried Wilhelm Leibniz 1714-ben franciául írt, az elemi részecskéken, ún. monádokon alapuló metafizikai értekezésére.
6. Camarina: város Szicíliában, lakói Apollónhoz fordultak, hogy megtudják, lecsapolhatják-e a várost körülvevő, pestist okozó mocsarat, mire az orákulum azt jósolta: ha hozzányúlunk, a város elesik. A lecsapolás után megszűnt a pestis, de a védtelen várost elfoglalta az ellenség.
7. Helyesen: *Mors ultima linea rerum est*, A halál a dolgok utolsó állomása. Horatius, *Episztolák*, I. 16. Bede Anna fordításában: A halál véget vet a kinnak.
8. Seneca, *Erkölcsei levelek*, a 102. Luciliushoz írt levél.
9. Helyesen: *Et demptus per vim mentis gratissimus error*. Horatius, *Episztolák*, II. 2: „s lelkem leggyönyörűbb nyavalyáját irtja ki durván”. (Kőrös Imre fordítása)
10. Petrarca, *Daloskönyv*, 302. vers (s. f.)
11. A szép ábrázat szép halált sugárzott. Petrarca *A halál diadalmenete*, I. utolsó sor. (Hárs Ernő fordítása)
12. Petrarca, *Daloskönyv*, 347. vers (Weöres Sándor fordítása).

13. *Icosameron ou Histoire d'Edouard et d'Elisabeth qui passèrent vingt ans chez les Mégamicres habitants aborigènes du Protocosme dans l'intérieur de notre globe* (Eduárd és Erzsébet története, akik húsz évet töltöttek földünk belsejében a megamikroszoknál, Protokozmosz őslakóinál), Prága, 1788. A metszet a cseh Jan Berka munkája.

14. Ovidius, *Átváltozások*, XV. könyv, Devecseri Gábor fordítása.

